

İSLAMİ FİNANS ENDÜSTRİSİNDE DENETLEME, GÖZETİM VE STANDARTLAŞMA: TKBB DANIŞMA KURULU VE AAOIFI STANDARTLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Fatih GÜÇLÜ, Dr. Öğr. Üyesi
Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi
fatihguclu@karabuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-1007-4594

ÖZET

TKBB Danışma Kurulu, kuruluş yılı olan 2018'den bu yana, Pay Senedi İhracı ve Alım Satımı, Teverruk, Murabaha ve Kefalet başlıklarında dört adet standart yayınlamıştır. Bu çalışmanın amacı, söz konusu dört standardın AAOIFI standartlarındaki karşılıklarıyla aralarındaki ortak ve farklı yönlerin ortaya konulmasıdır. Çalışmada standartlar, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma sonucunda, TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI standartlarının özü itibariyle benzer hükümleri içerdiği, tali konularda aralarında kısmi farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. TKBB Danışma Kurulu tarafından yayınlanan standartların AAOIFI standartlarına göre konuları daha ayrıntılı olarak incelediği çalışmanın bulguları arasındadır. Hisse senetleri, kefalet ve özellikle de murabaha ile ilgili standartların çok benzeştiği, bununla birlikte teverruk işlemiyle ilgili TKKB Danışma Kurulu standardının daha katı bir tutumla konuyu ele aldığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İSLAMİ FİNANS, İSLAM FİNANS STANDARTLARI, KATILIM BANKALARI, TKBB DANIŞMA KURULU, AAOIFI.

Jel Kodları: G10, G20, G28.

SUPERVISION, OVERSIGHT AND STANDARDIZATION IN THE ISLAMIC FINANCE INDUSTRY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TKBB ADVISORY BOARD STANDARDS AND AAOIFI STANDARDS

ABSTRACT

Since its establishment in 2018, the TKBB Advisory Board has published four standards as Stock Issuance and Trading, Tawarruq, Murabahah and Kafalah. The purpose of this study is to reveal the common and different aspects of these four standards with their counterparts in AAOIFI standards. The standards were examined using the content analysis method. As a result of the study, it has been determined that the TKBB Advisory Board standards and AAOIFI standards contain similar provisions in essence, and there are partial differences between them on secondary issues. Another finding of the study is that the standards published by the TKBB Advisory Board examine the issues in more detailed than the AAOIFI standards. It has been determined that the standards regarding stocks, kafalah and especially murabahah are very similar, however, the TKKB Advisory Board standard on the tawarruq transaction deals with the issue in a more strict manner.

Key Words: ISLAMIC FINANCE, ISLAMIC FINANCE STANDARDS, ISLAMIC BANKS, TKBB ADVISORY BOARD, AAOIFI.

Jel Codes: G10, G20, G28.

1. GİRİŞ

İslami finans kurumlarının faaliyetlerinin İslam'a uygunluğu, Şer'i danışma kurullarının fetvaları ile sağlanmaktadır. İslami finans kurumlarının hemen hemen tümünün bünyesinde bir danışma kurulu bulunmakta, bu kurullar yapılan işlemlerin ve kullanılan araçların İslami kurallara uygunluğunu denetlemekte ve önerilerde bulunmaktadır.

Kurumların kendi bünyelerinde ihdas ettikleri danışma kurullarının yanı sıra, uluslararası ve ulusal ölçekte farklı kurullar da özellikle sektörde uygulamaların belirli bir standart kazanması amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Sözü edilen uluslararası çaptaki organizasyonlara İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI - Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) ve İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB - Islamic Financial Services Board) örnek gösterilebilir. AAOIFI ve IFSB'nin yayınladığı standartların bağlayıcılığı, ülkelerin tercihlerine bağlıdır. Zira örneğin AAOIFI standartlarına Bahreyn, Ürdün, Sudan, Katar gibi bazı ülkelerde İslami finans kurumlarının uymalarının zorunlu olduğu, Suudi Arabistan, Kuveyt, Lübnan gibi ülkelerde ise uyumun gönüllülük esasına bağlı olduğu ve kurumların bünyelerindeki danışma kurulları için yol gösterici ilkeler mahiyetinde kullanıldıkları bilinmektedir (Grais ve Pellegrini, 2006, s. 24). Ulusal çapta ise merkezi danışma kurulu ismiyle anılan ve aldıkları kararların kuruldukları ülkelerdeki İslami finans kurumları için bağlayıcı olduğu danışma kurulları bulunmaktadır. Malezya, Endonezya, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Bahreyn, Sudan ve Türkiye, merkezi danışma kuruluna sahip olan ülkelerdendir (Dinç, 2016, s. 92; Esen ve Karabacak, 2014, s. 11).

Türkiye'de merkezi danışma kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun (BDDK) 2018 yılında aldığı kararla, Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) bünyesinde TKBB Danışma Kurulu ismiyle kurulmuştur (Kartal, 2019, s. 96). TKBB danışma kurulu kurulduğu günden bu yana dört adet standart yayınlamıştır.

Bu çalışmanın amacı da TKBB Danışma Kurulu tarafından yayınlanan standartların, AAOIFI standartlarındaki emsalleriyle karşılaştırılarak aralarındaki ortak ve farklı yönlerin ortaya konulmasıdır. Literatür incelendiğinde, daha önce yapılan çalışmalarda genellikle İslami finans alanında denetim ve gözetim olgusunun genel hatlarıyla incelendiği ve katılım bankalarının kendi bünyelerinde bulunan danışma kurullarının fonksiyonları ve yapısına odaklanıldığı görülmektedir (Dinç, 2016; Güney, 2015; Yanık ve Erden, 2019). Önceki çalışmaların bir kısmında ise farklı ülkelerdeki merkezi danışma kurulları ve yapıları karşılaştırılmıştır (Esen ve Karabacak, 2014; Grassa, 2013; Yılmaz ve Şencal, 2022). Halitoğlu (2021), bu çalışmaya benzer şekilde TKBB ve AAOIFI standartları arasında bir karşılaştırma yapmış, ancak çalışma kapsamında yalnızca Teverruk Standardı incelenmiştir. Bu çalışmanın, TKBB Danışma Kurulunun yayınlanmış tüm standartlarını kapsamına almasıyla literatüre katkı sağlayacağı ve AAOIFI standartları ile yapılan mukayesenin düzenleyici otoritelere ve İslami finans kurumlarına yol göstereceği düşünülmektedir.

2. AAOIFI VE TKBB DANIŞMA KURULU

Uluslararası bağımsız kar amacı gütmeyen bir organizasyon olarak 1991 yılında Bahreyn’de kurulan AAOIFI, İslami finans kurumlarında uygulanması için muhasebe, denetim, kurumsal yönetim, etik ve Şer’i standartlar başlıkları altında standart setleri yayınlamaktadır. Kurumun 45 ülkeden 200 civarında kurumsal üyesi bulunmaktadır. AAOIFI standartları, İslami finans endüstrisinde işlemlerin İslami kurullarla uyumlu bir şekilde sağlanması noktasında önemli bir hizmet görmektedir. AAOIFI standartları, standardın gündeme alınması, başlangıç çalışması, tartışma taslağı, taslak metin ve son olarak standardın yayınlanmış hali olmak üzere beş aşamadan geçerek oluşturulmaktadır. AAOIFI tarafından yayınlanan standartların İslami finans kurumları için bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bununla birlikte bazı ülkelerde standartlara uyum zorunlu kılınmışken, bazılarında standartlara uyum çalışmaları devam etmektedir (El-Halaby, Aboul-Dahab ve Bin Qoud, 2021, s. 136). AAOIFI’nin

2022 yılı itibariyle 61'i Şer'i, 40'ı muhasebe, 6'sı denetim, 13'ü kurumsal yönetim ve 1'i etik kurallar olmak üzere yayınlanmış 121 standardı bulunmaktadır (AAOIFI, 2022).

TKBB Danışma Kurulu, 2018 yılında BDDK kararıyla TKBB bünyesinde bağımsız bir kurul olarak teşekkül edilmiştir. Kurulun temel amacı, Türkiye'deki katılım bankaları ve diğer İslami finans kurumları için standartlar ve ilkeler yayınlamaktır. Kurulun aldığı kararlar tüm İslami finans kurumları için bağlayıcıdır (Çınar, 2021, s. 144).

Merkezi danışma kurullarının en önemli faydalarının başında, sektördeki çok başlılığın ortadan kalkması gelmektedir. Ayrıca, merkezi danışma kurulları İslami finans kurumlarının bünyelerinde bulunan danışma kurullarından büyük bir yükü kendi üzerine almakta, bu sayede zaman ve maliyet tasarrufu da sağlanmaktadır (Dinç, 2016, s. 89). TKBB Danışma Kurulunun oluşturulmasıyla, kurumların kendi bünyelerindeki danışma kurulları ortadan kalkmamış, ancak görev ve sorumlulukları değişmiştir. 2019 yılında BDDK tarafından yayınlanan "Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ" ile isimleri danışma komitesi olarak değiştirilmiş ve görevleri TKBB Danışma Kurulunun yayınladığı ilke ve standartlara uyumunu sağlamak olarak sınırlandırılmıştır. Tebliğe göre danışma komiteleri aldıkları kararları periyodik olarak TKBB Danışma Kuruluna sunmak zorundadır. Aldıkları kararların ise Kurulun kararlarına aykırılık teşkil etmemesi gerekmektedir (BDDK, 2019).

TKBB Danışma Kurulunun standart oluşturma ve yayınlama süreci, tıpkı AAOIFI gibi bir dizi aşamadan oluşmaktadır. Süreçte ilk olarak standart konusu belirlenmekte ve söz konusu standart için bir kurul üyesi ve uzman görevlendirilmektedir. Uzmanın çalışmaları neticesinde oluşturduğu rapor standardın ilk taslağı olmaktadır. Taslak ilk olarak ilgili kurul üyesi tarafından incelenip güncellemekte ve tüm kurul üyelerinin görüşleri alındıktan sonra paydaş kuruluşların görüşüne sunulmaktadır. Paydaş kuruluşlardan gelen görüşler değerlendirildikten sonra standart için bir çalıştay düzenlenir. Çalıştay sonrası

standarda son şekli verilerek yayınlanması ve ilgili kuruluşlarla paylaşılması için TKBB'ye iletilir (TKBB Danışma Kurulu, 2021). Kurulun 2022 Ocak tarihi itibariyle yayınlamış olduğu 4 standart ve 14 karar bulunmaktadır. TKKB Danışma kurulu tarafından yayınlanan standartlar şunlardır:

- Katılım Finans Standartları No: 1, Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı (26.08.2020)
- Katılım Finans Standartları No: 2, Teverruk (02.03.2021)
- Katılım Finans Standartları No: 3, Murabaha (06.05.2021)
- Katılım Finans Standartları No: 4, Kefalet (17.12.2021)

3. AAOIFI VE TKBB DANIŞMA KURULU STANDARTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmada, AAOIFI ve TKBB Danışma Kurulu tarafından yayınlanan standartlar, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Karşılaştırma, TKBB Danışma Kurulunun web sitesinde en güncel haliyle yayınlanan 4 standart temel alınarak, AAOIFI standart setinde bu standartlara karşılık gelen standartlarla yapılmıştır. Oluşturulan tablolarda; standartlarda değinilen konu başlıkları, her iki standartta bu konu başlıklarına ilişkin hükümleri içeren madde numaraları ve ilgili konu hakkında standartlar arasında fark olup olmadığı gösterilmiştir. Konu başlıklarının bir kısmı doğrudan standartlardaki alt başlıklardan alınmış, bir kısmı ise maddelerin muhtevası temel alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1. HİSSE SENEDİ STANDARTLARI

Hisse senetlerinin ihracı, hangi hisse senetlerine yatırım yapılabileceği, hisse senedinin payını temsil ettiği şirketin mahzurlu alanlardan gelirlerinin hisse senedi getirisinden nasıl arındırılacağı gibi hususlar, TKBB Danışma Kurulunun 1 nolu Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardında, AAOIFI'nin ise 21 nolu Menkul Kıymetler Faizsiz Finans Standardının altında ele alınmıştır.

Tablo 1. Hisse Senedi Standartlarında Değınilen Konu Başlıkları ve Farklar

Konu Başlığı	TKBB	AAOIFI	FARK
Faaliyet Alanı	Md. 1/1	Md. 2/1	VAR
Sermaye Artırımı İçin Yeni Hisse Senedi İhracı	Md. 1/2	Md. 2/3	YOK
İmtiyazlı Hisse Senetleri	Md. 1/3	Md. 2/6	YOK
Hisse Senetlerinin Taksitli Alım-Satımı	Md. 2/2	Md. 2/5, 3/2	YOK
Hisse Senetlerinin Faizli Kredi ile Alınması	Md. 2/3	Md. 3/5	YOK
Açığa Satış	Md. 2/4	Md. 3/6	YOK
Hisse Senetleri ile Selem Sözleşmesi Yapılması	Md. 2/6	Md. 3/11	YOK
Hisse Senetleri Üzerinden Türev Sözleşmeler Yapılması	Md. 2/7	Md. 3/12, 3/13, 3/14	YOK
Hisse Senetlerinin Borç Verilmesi	Md. 2/8	Md. 3/9	YOK
Hisse Senetlerinin Rehin Verilmesi	Md. 2/9, 2/11	Md. 3/19	YOK
Hisse Senetlerinin Kiraya Verilmesi	Md. 2/10	Md. 3/15	YOK
Finansal Oranlar Açısından Değerlendirme	Md. 3/1/2, 3/1/3	Md. 3/4/2, 3/4/3, 3/4/4	VAR
Eşik Değerleri Aşım	Md. 3/1/5	-	VAR
Mahzurlu Gelirin Arındırılması	Md. 3/2	Md. 3/4/6	YOK
Arındırmada Kullanılacak Yöntemler	Md. 3/2/1, 3/2/2	Md. 3/4/6/2	VAR
Arındırılan Gelirin Nasıl Kullanılacağı	Md. 3/2/3	Md. 3/4/6/5	VAR

Hangi alanda faaliyet gösteren işletmelere ait hisse senetlerinin ihraç edilebileceği ve bunlara yatırım yapılabileceği ile ilgili standart maddelerine bakıldığında, TKBB standardında “faaliyet sahası İslam’ın öngördüğü ilke ve hükümlere ters düşmeyen şirketlerin kurulması ve bu şirketlere ait pay senetlerinin ihraç edilmesi caizdir” ilkesi ile birlikte ayrıntılı bir sınıflandırma yapıldığı, AAOIFI standardında ise yalnızca içki imalatı, domuz ticareti ve faizli işlemler alanlarının zikredildiği, bunun dışında “haram bir amaç için şirket kurulması caiz olmadığı gibi buna bağlı (tabi) olarak ortaklığın oluşumunu sağlayan hisse senetlerinin ihracı da meşru değildir” ifadesi ile genel bir prensip ortaya konulduğu görülmektedir. TKBB standardında ayrıntılı olarak verilen caiz olmayan faaliyet alanları şunlardır:

- Alkollü içki üretim ve ticareti,
- Tıbbi gayeler dışında uyuşturucu maddelerin üretim ve ticareti,
- Kumar ve kumar hükmündeki faaliyetler,
- Domuz ve mamullerinin üretim ve ticareti,
- Faizli finans işlemleri,
- Para ve/veya para hükmündeki varlıklar arasında yapılan vadeli işlemler,
- Ahlaka ve İslami değerlere aykırı yayıncılık,

- İslami değerlerle bağdaşmayan eğlence, otelcilik vb. faaliyetler,
- Çevreye ve canlılara büyük zararı olan faaliyetler,
- İnsan fitratını değiştirmeye yönelik biyolojik/genetik faaliyetler,
- Sağlığa zararlı tütün ürünlerinin üretim ve ticareti.

Sermaye artırımını için yeni hisse senedi ihracı yapılması, her iki standartta da meşru görülmüştür. Standartlardaki ortak vurgu, yeni hisse senetlerinin değeri tespit edilirken, mevcut hisse senetlerinin değerinin dikkate alınarak adil bir şekilde davranılmasının gerekliliğidir.

İmtiyazlı hisse senedi ihracı noktasında TKBB ve AAOIFI'nin görüşleri benzerdir. Burada, kâr dağıtımı ve tasfiye halinde öncelik hakkı veren imtiyazlı hisse senetlerinin ihracı uygun görülmemişken, idari ve yönetim konularında (oy hakkı gibi) ayrıcalık tanıyan imtiyazlı hisse senetlerinin ihracında bir mahzur olmadığı vurgulanmıştır.

Hisse senetlerinin vadeli olarak alınıp satılmasında her iki standarda göre de bir sakınca bulunmamaktadır. Buna karşın, faizli kredi ile hisse senedi alımı ve hisse senetlerinin faizli krediler için rehn edilmesi, TKBB ve AAOIFI standartlarına göre uygun görülmemiştir.

Kişinin ya da kurumun mülkiyetinde olmayan hisse senetlerini satması anlamına gelen açığa satış hem TKBB hem de AAOIFI standardında yasaklanmıştır. Hisse senetleri ile selem sözleşmesi yapılması konusunda da her iki kurulun görüşleri benzerdir. Buna göre, hisse senetleri üzerinden selem akdi yapılması uygun görülmemiştir. TKBB standardında AAOIFI'ye ek olarak, hisse senetlerinin selem sözleşmesinde satış bedeli olabileceği ifade edilmiştir.

Hisse senetleri üzerinden futures, forward ve swap gibi türev sözleşmelerin yapılması, standartlara göre meşru görülmemektedir. Yine hisse senetlerinin borç verilmesi, her iki standarda göre uygun değildir. Buna karşın, hisse senetlerinin rehin olarak verilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Hisse senetleri rehne konu olabileceği gibi, rehn edilmek üzere kullanım ödücüsü vermek de uygundur. AAOIFI

standardında ek bir bilgi olarak, kullanım ödücü alan tarafın, hisse senetlerini rehlin icrası dışında başka bir gerekçeyle satamayacağı ifadesi yer almaktadır. Her ne sebeple olursa olsun, hisse senetlerinin kiraya verilmesi de her iki standarda göre de uygun değildir.

Şirketlere ait alınıp hisse senetlerinin alınıp satılabilmesi için, faaliyet alanlarının mubah olmasının yanı sıra, bu şirketlerin faizli borç almamaları ve faizli hesaplarda mevduat tutmamaları ya da faiz getirili menkul kıymetlerinin bulunmaması gerekmektedir. Her iki standartta da bu ilkenin esas olması ile birlikte, iş hayatının getirdiği zaruretler ve şirketlerin hayatlarını devam ettirme zorunluluğu göz önünde bulundurularak, İslam hukukundaki zaruret ruhsatı çerçevesinde söz konusu şirketlere belirli oranlarda bir esneklik tanındığı görülmektedir. Yine şirketlerin gelirlerinin tamamının helal/meşru yollarından elde edilmesi ilkesi saklı kalmak koşuluyla, mevzuat gereği ya da şirketin faaliyetleri devam ettirme zorunluluğu nedeniyle mubah olmayan faaliyetlerden elde edilen gelirlere belirli bir seviye kadar tolerans gösterilmektedir. Bu noktaya kadar her iki standart da benzerlik göstermektedir. Standartlar arasındaki farklılığın ise kullanılan oranların paydasında kullanılan değerler ile bu oranların aşmaması gereken eşik değerlerde ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

a. Faizli Borç Kullanımına İlişkin Oran

<i>TKBB</i>	<u>Oran</u>		<u>Eşik Değer</u>
	$\frac{\text{Faizli Borçların Toplamı}}{\text{Toplam Varlıklar veya Piyasa Değerinden Büyük Olanı}}$	<	%33

<i>AAOIFI</i>	<u>Oran</u>		<u>Eşik Değer</u>
	$\frac{\text{Faizli Borçların Toplamı}}{\text{Piyasa Değeri}}$	<	%30

b. Faizli Mevduat ve Menkul Kıymetlere İlişkin Oran

<i>TKBB</i>	<u>Oran</u>		<u>Eşik Değer</u>
	$\frac{\text{Faizli Mevduat ve Menkul Kıymetler Toplamı}}{\text{Toplam Varlıklar veya Piyasa Değerinden Büyük Olanı}}$	<	%33

<i>AAOIFI</i>	<u>Oran</u>	<u>Eşik Değer</u>
	$\frac{\text{Faizli Mevduat ve Menkul Kıymetler Toplamı}}{\text{Piyasa Değeri}}$	< %30
c. Meşru Olmayan Alanlardan Elde Edilen Gelirlere İlişkin Oran		
<i>TKBB</i>	<u>Oran</u>	<u>Eşik Değer</u>
	$\frac{\text{Meşru Olmayan Alanlardan Elde Edilen Gelirler}}{\text{Toplam Gelir}}$	< %5
<i>AAOIFI</i>	<u>Oran</u>	<u>Eşik Değer</u>
	$\frac{\text{Meşru Olmayan Alanlardan Elde Edilen Gelirler}}{\text{Toplam Gelir}}$	< %5

Görüldüğü gibi kullanılan üç orandan, faizli borç kullanımına ilişkin oran ve faiz içeren mevduat ve menkul kıymetlere ilişkin oranın paydasında, TKBB standardında toplam varlıklar veya şirketin piyasa değerinden büyük olanı yer alırken, AAOIFI standardın yalnızca piyasa değeri kullanılmaktadır. Söz konusu iki oran için kullanılan eşik değerler de farklılık arz etmektedir. TKBB standardına göre oranların %33'ten düşük olması gerekirken, AAOIFI standardına göre bu değer %30'dur. Meşru olmayan alanlardan elde edilen gelirlere ilişkin oranda ise hem oranın hesaplanması hem de eşik değer açısından bir farklılık bulunmamaktadır.

TKBB standardında, bahsi geçen eşik değerlerin, en fazla bir ara bilanço dönemi yani 3 aylık bir süre için %10'a kadar aşılabileceği hükmü bulunmaktadır. Bu toleransın sebebi, "oranlarda yaşanabilecek küçük çaplı ve telafi edilebilir dalgalanmalar neticesinde endeksten derhal çıkarılmaları sonucunda [yatırımcıların] zarar görmelerini engellemek ve ayrıca endeksin istikrarını sağlamak" olarak açıklanmıştır. AAOIFI standardında ise bu konuya dair bir maddeye rastlanmamıştır.

Yatırımcıların ellerinde bulundurdukları hisse senetlerinden elde ettikleri kârdan, hisse senedi başına düşen mahzurlu kazancı arındırmaları gerekliliği, iki standardın da ortak vurgusudur. Her iki standartta da temettü dağıtım yapıp yapılmaması ya da şirketin kâr veya zarar etmesine bakılmaksızın, arındırılması gereken kazancın şirketin gelirlerinden hisse senedi başına düşen miktar olduğu ifade

edilmiştir. TKBB standardında ek olarak, arındırılması gereken faiz gelirleri hesaplanırken, enflasyon oranını aşan kısmın dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.

Arındırılması gereken kazancın nasıl ve nerelerde kullanılacağı ile ilgili olarak, standartlar özü itibariyle benzer şeyleri söylüyor olsalar da ilgili standart maddeleri birbirini tamamlar niteliktedir. Zira TKBB standardında söz konusu kazancın, hiçbir şekilde yararlanılmadan eğitim, sağlık, bayındırlık, yoksullara yardım vb. hayır hizmetlerine harcanması gerektiği belirtilmişken, AAOIFI standardında kazancın nereler sarf edileceği ile ilgili bir yönlendirme yapılmadan, bu kazançtan yararlanılamayacağı vurgulanmış ve vergi ödemek için dahi olsa kullanılamayacağı ifade edilmiştir.

3.2. TEVERRUK STANDARDI

İslami finans endüstrisinin belki de en tartışmalı araçlarından birisi olan teverruk konusu (Ahmad ve diğerleri, 2017, s. 32), TKBB Danışma Kurulunun 2 nolu Teverruk Standardında ve AAOIFI'nin 30 nolu Teverruk standardında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Tablo 2. Teverruk Standartlarında Değinen Konu Başlıkları ve Farklar

Konu Başlıkları	TKBB	AAOIFI	FARK
Tanımı ve Türleri	Md. 1/1, 1/2, 1/3, 1/4	Md. 2, 3/1	VAR
Taşınması Gereken Şartlar	Md. 2	Md. 4/1, 4/5	VAR
Satışı Üçüncü Tarafa Kimin Yapacağı	Md. 1/3	Md. 2/6	VAR
İşlemin Meşruluğu	Md. 2, 2/4	Md. 5/1	VAR
Teverrukun Kullanılabileceği Zaruri Haller	Md. 2/4	Md. 5/1, s. 751-752	YOK
Organize Teverrukun Faizli İşleme Benzemesi	s. 7	s. 751	VAR

TKBB standardında teverruk, klasik teverruk ve organize teverruk olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İşlem katılım bankası tarafından müşteriye nakit temini için yapılıyorsa organize teverruk, katılım bankasını eğer kendi likidite sorununu çözmek için yapıyorsa ters teverruk olarak nitelendirilmiştir. AAOIFI standardında ise bu isimlendirilmelere yer verilmeden söz konusu işlemler tanımlanmıştır. Buna göre klasik teverruk, nakit temini maksadıyla vadeyle alınan bir malın, üçüncü bir tarafa peşin olarak satılmasıdır. Organize teverrukun müşterinin nakit ihtiyacını karşılamak

amacıyla yapılması durumunda, katılım bankası uluslararası bir piyasadan satın aldığı bir emtiayı müşterisine vadeli olarak satmakta, daha sonra müşteriden aldığı vekaletle onun adına aynı piyasada peşin olarak satmaktadır. Banka işlemi kendi nakit ihtiyacını temin için yapıyorsa, müşteriden aldığı vekaletle uluslararası bir piyasadan emtia satın almakta, üzerine müşteri adına kâr koyarak kendisine vadeli olarak satmaktadır. Son adımda ise emtia aynı piyasaya peşin olarak satılmaktadır.

Teverruk işleminin geçerli olabilmesi birtakım şartları sağlaması gerekmektedir. Bu şartlar her iki standartta da benzer şekilde ifade edilmiştir. Ortak olarak zikredilen şartlar şu şekildedir:

- Emtia, vadeli satışa uygun olmalı yani altın, gümüş veya para olmamalıdır.
- Emtia, akit anında mevcut ve muayyen olmalıdır.
- Emtia üçüncü tarafa satılmadan evvel satıcının mülkiyetine geçirilmelidir.
- Emtia, muvazaalı işlemlerle ilk sahibine dönmemelidir.

Bu şartlara ek olarak, her iki standartta da birbirinden farklı birer şart daha bulunmaktadır. TKBB standardında “akitler, birbirinden bağımsız ve muvazaadan uzak olmalıdır” şartı, AAOIFI standardında ise “eğer bağlayıcı bir taahhütte bulunulmuşsa bu vaat tek taraflı olmalıdır” şartı yer almaktadır.

TKBB standardında, teverruk işleminde emtia alan müşterinin, bu emtiayı üçüncü bir tarafa satarken katılım bankasını devreye sokmadan kendisinin satması gerektiği net bir şekilde ifade edilmiştir. AAOIFI standardı da bu hususu vurgulamakla birlikte, müşterinin satmasının hukuken mümkün olmadığı durumda, katılım bankasına vekalet vererek satabileceği belirtilmiştir.

Teverrukun meşruluğu noktasında TKBB standardı açık bir şekilde klasik teverrukun caiz, organize teverrukun ise caiz olmadığını belirtmiştir. AAOIFI standardında ise daha yumuşak ifadeler kullanılmıştır. Teverrukun bir yatırım ya da finansman aracı olmadığı ve şartlarına riayet edildiği takdirde ihtiyaç durumu için caiz görüldüğü ifade edilmiştir.

Teverruk uygulamasına hangi durumlarda müracaat edilebileceği ilgili olarak iki standartta da benzer hükümler yer almaktadır. TKBB standardında, “fon kullandırma sonucu oluşup ödeme güçlüğü çekilen borçları yapılandırma ve katılım bankasının likidite ihtiyacını giderme amacıyla” kullanılabileceği, AAOIFI standardında ise “kurumun ihtiyaçlarını karşılayamamasına, müşterilerinin zarar etmesine ve faaliyetlerinin kesilmesine sebep olacak derecede likidite kıtlığı yaşandığında” kullanılabileceği belirtilmiştir. Her iki standartta da ihtiyaçların karşılanması noktasında öncelikli tercihin her zaman için müşareke, mudarebe, murabaha vb. sözleşmelere dayanan katılım bankacılığı yöntemleri olması gerektiği, bunlarla karşılanamadığı takdirde teverrukun son çare olarak başvurulacak bir yöntem olduğu vurgulanmaktadır.

TKBB standardında, açık bir şekilde organize teverruk işleminin amacı ve sonuçları itibariyle konvansiyonel bankalar tarafından kullanılan faizli kredi uygulamasına benzediği ifade edilmektedir. Ayrıca işlemin şu andaki uygulama biçiminin, bir kişinin vadeli olarak sattığı bir malı müşteriye teslim ettikten sonra daha düşük fiyatla peşin olarak geri satın alması işlemi olan îne satışına (Eser, 2015, ss. 241–242) yaklaştırdığı vurgulanmaktadır. AAOIFI standardında ise işlemin yalnızca İslami finans kurumlarının bu işlemi en dar kapsamda uygulamaları gerektiği belirtilmiştir.

3.3. MURABAHA STANDARDI

Murabaha, maliyetin üzerine kâr eklenerek yapılan satış işlemidir. Müşteri, satıcının maliyetini ve üzerine ne kadar kâr koyduğunu bilmektedir (Çeker, 2006, s. 179). İslami finans kurumları %85-90 oranında murabahaya dayalı olarak fon kullandırmaktadır (Canbaz, 2020, s. 249). Ayrıca sukuk gibi bazı İslami finans araçlarının yapılandırılmasında da murabaha sözleşmesinden yararlanılmaktadır. Murabaha ile ilgili esaslar TKBB'nin 3 nolu Murabaha Standardında ve AAOIFI'nin 8 nolu Murabaha Standardında ele alınmıştır.

Tablo 3. Murabaha Standartlarında Değınilen Konu Başlıkları ve Farklar

Konu Başlıkları	TKBB	AAOIFI	FARK
İlk Talep Anında Sözleşme ve Tarafların Durumu	Md. 2/2/1, 2/2/2	Md. 2/2/1, 2/2/2	YOK
Sözleşmenin Kurulması/ İcap ve Kabul	Md. 2/5/2	Md. 3/1/2	YOK
İlk Satıcı ve Nihai Müşteri Arasındaki İlişki	Md. 2/2/3, 2/2/4	Md. 2/2/3, 2/2/4	YOK
Vaat ve Bağlayıcılığı	Md. 2/3/1	Md. 2/3/1, 2/3/2, 2/3/3	YOK
Vaatten Dönülmesi Halinde Zararın Karşılanması	Md. 2/3/2	Md. 2/5/3, 2/5/4	YOK
Muhayyerlik (İade) Hakkı	Md. 2/6/1	Md. 2/3/5	VAR
Murabaha İşleminin Konusu Malın Özellikleri	Md. 2/4/1, 2/4/2, 2/4/3	Md. 2/2/6	YOK
Murabaha Konusu Malın Teslimi	Md. 2/5/1	Md. 3/2/1	YOK
Kâr Oranının Belirlenmesi	Md. 2/5/5	Md. 4/7	YOK
Satış Fiyatının Endekse Bağlanması	Md. 2/5/6	Md. 4/6	YOK
Satış Fiyatında Gerçekleşen Düşüş/İndirim	Md. 2/5/7	Md. 4/5	YOK
Ayıptan Kaynaklanan Sorumluluk	Md. 2/6/2, 2/6/3	Md. 4/10	YOK
Borcu Artırarak Vade Uzatımı/Borcun Yeniden Yapılandırılması	Md. 2/7/1	Md. 5/7	YOK
Gecikme Cezası	Md. 2/7/2	Md. 5/6, 5/8	YOK
Erken Ödeme	Md. 2/7/3	Md. 5/9	YOK
Ödemenin Dövizle Çevrilmesi	-	Md. 5/10	VAR
Taksitlerin Muaccel Hale Gelmesi	Md. 2/7/4	Md. 5/1	YOK
Satın Alma Vekaleti	Md. 2/8/1	Md. 3/1/3, 3/1/4, 3/1/5, 3/1/6	YOK
Müşteriye Ödeme Vekaleti Verilmesi	Md. 2/8/2	-	VAR
Teminat Alınması	Md. 2/9/1	Md. 5/2, 5/5	YOK
Komisyon ve Masraflar	Md. 2/10/1	Md. 2/4/1, 2/4/2, 2/4/3	VAR
Murabaha Konusu Malın Sigortalanması	Md. 2/11/1, 2/11/2, 2/11/4	Md. 3/2/6	YOK
Vekaleten Sigorta Yapıtılması	Md. 2/11/3	Md. 3/2/7	YOK

Standartlara göre, ilk satıcı ile katılım bankası arasındaki ve katılım bankası ile müşterisi arasındaki sözleşmeler birbirinden ayrı bir şekilde kurulmalı ve bağımsız olmalıdır. Ayrıca satıcı ile müşteri arasında daha önceden yapılmış bir anlaşma varsa, katılım bankası sözleşmeye konu mal ile ilgili bir murabaha işleminde bulunamamaktadır. Bu durumda murabaha yapılabilmesi için, satıcı ile müşteri arasındaki ilk sözleşmenin iptal edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu konuyla ilgili TKBB standardında, ilk satıcı ile müşteri arasında yapılan ön görüşme ve tekliflerin netleştirilmesinin, icap ve kabul özelliği taşımadığı müddetçe sözleşme olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir.

Her iki standarda göre de murabaha sözleşmesi icap ve kabul ile kurulur. İrade beyanları doğrudan yazılı olarak yapılabileceği gibi, modern iletişim kanalları (görüntülü iletişim, SMS, e-posta vb.) vasıtası ile de yapılabilir. İlk satıcı ile müşteri

aynı kişi veya vekili olmamalıdır. Ayrıca yine ilk satıcı ile müşteri arasında evlilik, akrabalık, hısımlık, ortaklık vb. bir ilişki olması durumunda, satış işleminin gerçek olup olmadığı katılım bankası tarafından araştırılmalıdır.

Murabaha sözleşmesinde standartlara göre müşterinin malı alacağına dair vaat vermesinde bir mahzur yokken, bu vaadin bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Eğer vaatleşmede bağlayıcı hükümler bulunursa, sözleşme meşru görülmemektedir. Katılım bankaları tarafından yapılan çerçeve/prensip sözleşmesi de bu bağlamda yalnızca müşterinin kararlılığını ve ciddiyetini gösteren bir belge olarak değerlendirilmelidir. Her iki standarda göre de müşterinin verdiği vaatten cayması durumunda, katılım bankasının uğradığı zararı gidermesi gerekmektedir. Bu noktada AAOIFI standardında yer alan maddenin, vaadin bağlayıcılığı ile ilgili madde ile çeliştiği tespit edilmiştir. Zira daha önce de değinildiği gibi vaatte bağlayıcı ifadelerin yer almaması gerektiği belirtilmişken, vaatten dönülmesi durumunda ne yapılacağını açıklayan 2/5/3 nolu maddede, “müşterinin bağlayıcı nitelikte vaatte/taahhütte bulunması hâlinde faizsiz finans kurumunun güvence bedeli alması caizdir. Bu güvence bedelinin alınması, müşterinin ödeme gücünden emin olmayı sağladığı gibi müşterinin bağlayıcı nitelikteki vaadinden cayması hâlinde kurumun karşı karşıya kalacağı fiilî zararını tazmin etmesine de imkân vermektedir. Böylece vaatten cayma dolayısıyla doğabilecek olası bir zarar durumunda finans kurumunun, zararın tazminini müşteriden ayrıca talep etmesine gerek kalmamaktadır” ifadesi yer almaktadır.

Satın alınan malın iadesi ile ilgili olarak TKBB ve AAOIFI standartlarının olaya farklı açılardan yaklaştığı görülmektedir. TKBB standardında iade (muhayyerlik) hakkı müşteri açısından ele alınmış ve sözleşme öncesine ait bir ayıp tespit edilmesi durumunda malın iade edilebileceği ifade edilmiştir. AAOIFI standardında ise muhayyerlik hakkı katılım bankası açısından değerlendirilmiştir. Katılım bankasının malı belirli bir süreliğine iade hakkına sahip olarak satın alabileceği ve bu süre içerisinde malı ilk satıcıya iade edebileceği belirtilmiştir.

Murabaha sözleşmesinde satışa konu olacak malın taşınması gereken özellikler noktasında her iki standardın da ortak olarak belirttiği husus, bu malın altın, gümüş veya para olmaması gerektiğidir. Buna ek olarak TKBB standardında ek olarak yapım aşamasındaki malların murabahaya konu edilemeyeceği, ancak yapımı kısmen tamamlanmış olanların mevcut halleriyle konu edilebileceği belirtilmiştir. Murabahaya konu olan teslimi noktasında ise standartlara göre katılım bankasının malı hakikaten veya hükmen teslim almış olması gerekmektedir.

Murabaha işleminde katılım bankasının elde edeceği kârın miktarı müşteriye açıklanmalıdır. Kâr tutar olarak belirlenebileceği gibi maliyetin belirli bir yüzdesi de olabilir. Konuyla ilgili olarak AAOIFI standardında kârın, tarafların karşılıklı anlaşması ve rızası ile belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca satış fiyatı LIBOR benzeri gelecekte oluşacak bir endekse bağlanmamalı, sözleşmenin yapıldığı anda kesin bir şekilde tespit edilmelidir. Murabaha sözleşmesinin akdedilmesinden sonra dahi ilk satıcı malın fiyatında bir indirim yaparsa, bu indirimden katılım bankasının müşterisinin de yararlandırılması gerekmektedir.

Standartlara göre murabaha konusu malda ortaya çıkacak bir ayıptan normal koşullarda son satıcı konumundaki katılım bankası sorumludur. Ancak sözleşmeye, katılım bankasının ayıp konusunda bir sorumluluk taşımayacağına dair bir madde konulabilir. Bu noktada ayıplı mal ile ilgili müşterinin katılım bankasından yetki/vekalet alarak ilk satıcıya müracaat edebileceği ve ortaya çıkacak her türlü tazminatı alabileceği hususunda bir madde de sözleşmeye eklenebilir.

Müşterinin katılım bankasına olan borcunu vadesinde ödemesi gerekmektedir. Her iki standartta da borcun vadesinin uzatılarak yeniden yapılandırılmasının meşru olmadığı ifade edilmiştir. Müşterinin borcunu vadesinde ödememesi durumunda, katılım bankasının gecikme cezası uygulayacağına dair sözleşmeye bir madde konulmasında mahzur bulunmamaktadır. Ancak bu konuda standartların ortak görüşü, söz konusu gecikme cezasından katılım bankasının yararlanamayacağıdır. TKBB standardında bir farklılık olarak, gecikme cezasının enflasyon oranının ve

katılım bankasının alacağını tahsil için yaptığı masrafların üzerindeki kısmından yararlanılamamakta, bunlar mahsup edildikten sonraki kısmın elden çıkarılması gerekmektedir. Bununla birlikte katılım bankası müşterisine erken ödeme indirimini de yapabilmektedir. AAOIFI standardında indirim yapılabilmesi için, tarafların bu konuda daha önceden anlaşma yapmamış olmaları gerektiği belirtilmiştir.

Ödemelerin ilk anlaşılan para biri dışında farklı bir döviz birimine çevrilmesi hususunda TKBB standardında herhangi bir hüküm bulunmazken, AAOIFI standardında konuyla ilgili olarak ödeme gününde böyle bir anlaşma yapılabileceği ifade edilmiştir. Bunun yapılabilmesi için, borcun tamamının ya da farklı döviz cinsi ile ödenecek kısmının bütünüyle kapatılması gerektiği de vurgulanmıştır. Taksitlerin muaccel hale gelmesi hususunda ise standartların görüşü ortaktır. Buna göre katılım bankası, vade tarihinden makul bir süre geçmesine ve müşterinin geçerli bir sebebi olmaksızın ödeme yapmaması halinde tüm taksitlerin muaccel olacağına dair sözleşmeye bir madde ekleyebilmektedir.

Murabaha konusu malın katılım bankası tarafından satın alınması esastır. Eğer alım vekalet yoluyla bir başkası tarafından yapılacaksa, bu kişinin müşteri dışında bir üçüncü kişi olması gerekmektedir. Eğer bu hükümlerin uygulanma olanağı yoksa, müşteriye banka adına malı alması için vekalet verilebileceği, ancak malın bedelinin kesinlikle müşteriye değil doğrudan ilk satıcıya ödenmesi gerektiği standartlarda belirtilmiştir. AAOIFI standardında bu seçeneğe yalnızca çok zorunlu hallerde başvurulması gerektiği vurgulanmıştır. Vekalet ile ilgili hususların AAOIFI standardında TKBB'ye göre çok daha ayrıntılı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. TKBB standardında değinilmeyen ancak AAOIFI standardında bahsedilen hususlardan bazıları; vekaletin müşteriye verilmesi durumunda, satışın gerçekten yapıldığını gösteren belgelerin satıcıdan alınması gerektiği, yine bu durumda vekâletin ifası ile murabaha işleminin tamamlanıp sözleşmenin akdedilmesi arasında gerekli sürenin geçmesi gerektiği ve müşterinin vekil olması durumu hariç olmak kaydıyla malın satın alınmasıyla ilgili belgelerin katılım bankası adına düzenlenmesi

gerektiğidir. Müşteriye katılım bankası adına ödeme vekaleti ile ilgili olarak ise konuya TKBB standardında değinildiği, AAOIFI standardında ise herhangi bir hüküm olmadığı tespit edilmiştir. TKBB standardında konuyla ilgili olarak, murabaha işleminde çok sayıda satıcı ve/veya ürün olması durumunda, bankanın her bir satın alma işlemi için ayrı ayrı ödeme yapması bir zorluk oluşturuyorsa, bu durumda müşteriye banka adına ödeme yapması için vekalet verilebileceği belirtilmiştir.

Murabaha işleminden doğan alacaklarını güvence altına almak adına katılım bankasının teminat almasının meşru olduğu, her iki standartta da ifade edilmiştir. Bu hususla ilgili TKBB standardında “katılım bankacılığı ilke ve standartlarına aykırı olmayan her türlü teminat” ibaresi kullanılarak genel bir çerçeve çizilmişken, AAOIFI standardında alınabilecek teminatlar ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre, üçüncü şahıslardan kefalet alınması, müşteriye ait yatırım hesabına bloke konulması, müşteriye ait taşınır veya taşınmaz malların rehin alınması, murabaha işlemine konu mala teslim almaksızın kanuni yollarla ipotek veya rehin konulması alınabilecek teminatlar arasında zikredilmiştir. Ayrıca rehin alınması durumunda, katılım bankasının rehin aldığı malı mahkemeye başvurmadan satabilmesi için müşteri tarafından yetkilendirilmesi için sözleşmeye bir madde eklenebilmektedir.

Her iki standarda göre de katılım bankası murabaha işlemi için müşterisinden bağlantı ücreti, masraf ya da komisyon adı altında herhangi bir ücret talep edemez. Bununla birlikte sözleşmenin oluşturulması için yapılan masraflar malın özelliklerinin araştırılması için yapılan masraflar gibi birtakım giderler satış maliyetine eklenebilir. Ancak bu noktada standartlar, masrafların paylaşılması açısından birbirinden ayrılmaktadır. Zira TKBB standardında söz konusu masrafların tek taraflı olarak satışın maliyetine eklenebileceği ifade edilirken, AAOIFI standardında bu masrafların taraflar arasında paylaşılması gerektiği belirtilmiştir.

Murabaha konusu malın ilk satıcı satın alınmasından müşteriye satılmasına kadar geçen sürede mülkiyeti katılım bankasına ait olduğu için, malı sigortalama sorumluluğu da katılım bankasına aittir. Katılım bankasının sigorta işlemi katılım

sigortacılığı (tekafül) yöntemi ile yapması ve sigorta masraflarını satış bedeline ekleyebilmesi, standartların ortak olarak değindiği konulardandır. Ayrıca bazı durumlarda (kanunlar gereği katılım bankasının resmi olarak malı mülkiyetine geçirememesi vb.) müşteriye veya bir başkasına vekalet vererek sigorta işleminin yapılması da standartlara göre uygundur.

3.4. KEFALET STANDARDI

Kefalet, borçlunun yükümlülüğüne bir başkasının garantör olduğu ve borçtan müştereken sorumlu oldukları bir sözleşmedir (Muneeza ve Mustapha, 2020, s. 175). Kefalet, TKBB Danışma Kurulunca 4 nolu Kefalet Standardı altında müstakil bir standart altında ele alınırken, AAOIFI'nin 5 nolu Teminatlar Standardı içerisinde bir alt başlık olarak incelenmiştir.

Tablo 4. Kefalet Standartlarında Değinen Konu Başlıkları ve Farklar

Konu Başlıkları	TKBB	AAOIFI	FARK
Kefalet Sözleşmesinin Kurulmasında Borçlunun Talebi veya Onayı Olması	Md. 2/1	Md. 3/1/2	VAR
Faizsiz Finans Kurumunun Kefil Olması	-	Md. 3/1/3	VAR
Kefalet Sözleşmesinin Kurulma Zamanı	Md. 2/2	Md. 3/3/3	YOK
Kefalet Sözleşmesinin Zamana veya Şarta Bağlanması	Md. 3/1/3	Md. 3/2	YOK
Tüzel Kişilerin Kefil Olabilmesi	Md. 3/2/1	-	VAR
Borcun Kimden İsteneceği	Md. 4/4	Md. 3/3/1	YOK
Kefalet Ücreti	Md. 5/1	Md. 3/1/5	YOK
Alacaklının Kefil Getirilmesini İstemesine Karşın Getirilmemesi	Md. 5/2	Md. 3/3/5	YOK
Kefile Ek Süre Verilmesi	Md. 5/3	-	VAR
Kefaletin Sınırlandırılması	Md. 5/4, 5/5	Md. 3/1/4	YOK
Borcun İfa veya İbra Edilmesi Durumu	Md. 8/1, 8/2	Md. 3/3/2	YOK
Kefilin Alacaklıya Rücu Etmesi	Md. 7/4	Md. 3/3/2	YOK
Borcun Muaccel Hale Gelmesi	Md. 7/3	-	VAR
İlave Teminatlar	Md. 6	-	VAR

Kefalet sözleşmesi kurulurken asıl borçlunun onayının gerekli olup olmadığı noktasında TKBB ve AAOIFI standartlarının farklılaştığı görülmektedir. Zira TKBB standardında göre asıl borçlunun onayı zorunlu değilken, AAOIFI standardı bu noktada kefaleti ikiye ayırmıştır. Asıl borçluya rücu etme hakkının bulunduğu kefalette borçlunun rızası ve onayı şartken, asıl borçluya rücu etme hakkının olmadığı kefalette rızaya ihtiyaç yoktur. Bu kefalet türü bir nevi bağış olarak nitelendirilmiştir.

Katılım bankasının kendisinin bir başkası için kefil olabilmesi ile ilgili olarak TKBB standardında herhangi bir hüküm bulunmazken, AAOIFI standardında banka hissedarlarının bağış yapma yetkisi vermediği sürece, katılım bankasının asıl borçluya rücu etme hakkından yoksun bir şekilde kefil olamayacağı belirtilmiştir.

Standartlara göre kefalet sözleşmesi, borcu doğuran ilk sözleşmenin şartı olarak kurulabileceği gibi, daha sonra ayrı bir sözleşme olarak da düzenlenebilmektedir. Ayrıca henüz ortaya çıkmamış ileri bir tarihte oluşması muhtemel bir borca kefil olunmasının da standartlarda meşru bir işlem olduğu ifade edilmiştir.

TKBB standardında kefilin hem gerçek kişi hem de tüzel kişi olabileceği belirtilmiştir. Ancak AAOIFI standardında bu konuya ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Borcun vadesi geldiğinde alacaklının borcu kimden isteyeceği noktasında ise standartların görüşü ortaktır. Buna göre alacaklı borcu asıl borçludan ya da kefilinden istemekte serbesttir. Bununla birlikte sözleşmeye borcun önce asıl borçludan istenmesi, onun ödememesi halinde kefile gidilmesine dair bir madde eklenmesinde de bir mahzur bulunmamaktadır.

Kefilin kefalet işlemi dolayısıyla katlandığı masraflar dışında borçludan herhangi bir ücret talep etme hakkı olmadığı standartlarda ifade edilmiştir. Katılım bankasının kefil getirilmesini şart koştuğu durumlarda borçlu kefil getirmekten imtina ederse, katılım bankası sözleşmeyi feshetme hakkına sahiptir. Ek süre verilmesi ile ilgili olarak, TKBB standardında borçluya tanınan ek ödeme süresinden kefilin de yararlanabileceği, ancak kefile tanınan ek süreden asıl borçlunun yararlanamayacağı belirtilmiştir. AAOIFI standardında ise bu hususla ilgili bir madde yer almamaktadır.

Kefalet sözleşmesinde kefilin sorumluluğu hem belirli bir üst limitle hem de belirli bir dönemle sınırlandırılabilir. Borçlunun borcunu ifa etmesi ya da alacaklının borçluyu ibra etmesi halinde kefalet ilişkisi sona ererken, alacaklı yalnızca kefilini ibra ederse asıl borçlunun yükümlülüğü devam etmektedir. Kefilin yaptığı ödeme tutarıyla sınırlı olmak kaydıyla borçluya rücu etme hakkı olduğu standartlarda belirtilmiştir.

Borcun muaccel hale gelmesi ile ilgili olarak TKBB standardında, asıl borçlu için borcun muaccel duruma gelmesinin kefil için de aynı sonucu doğurmayacağı ifade edilmiştir. AAOIFI standardında ise bu hususa değinilmemiştir. Yine TKBB standardında alacaklının asıl borçludan kefil dışında ipotek vb. ek teminatlar isteyebileceği, kefile bir başkasının kefil olabileceği, kefilin asıl borçludan teminat isteyebileceği ve asıl borçlunun alacaklıya verdiği teminatın kefil lehine de teminat olarak kullanılabileceği gibi hususlara yer verilirken, AAOIFI standardında bu konuyla ilgili herhangi bir ibareye rastlanmamıştır.

4. SONUÇ

İslami finans endüstrisinde işlemlerin ve finansal araçların standardizasyonunun sağlanmasında AAOIFI ve IFSB gibi uluslararası bağımsız kuruluşların ve merkezi danışma kurullarının önemi büyüktür. Söz konusu kurullar ayrıca, İslami finans kurumlarının “İslamilik” iddiasının altının doldurulmasına katkı sağlamakta, uygulamaların İslami kurallara uygun bir şekilde gerçekleşmesi için yayınladıkları standartlar ve ilkelerle bu kurumlara yol göstermektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren İslami finans kurumları için standartlar yayınlayan TKBB Danışma Kurulu ve uluslararası bir kuruluş olan AAOIFI’nin standartları incelenmiş ve mukayesesi yapılmıştır. Bu bağlamda, TKBB Danışma Kurulu’nun yayınladığı; hisse senedi, tevrruk, murabaha ve kefalet konularını ele alan standartlar ile bunların AAOIFI standartlarındaki karşılıkları çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Çalışmanın bulgularına bakıldığında, kurulların hisse senetlerini konu alan standartlarının 5 konu başlığında farklılaştığı görülmektedir. İhraç edilebilecek ve yatırım yapılabilecek hisse senetlerinin paylarını temsil ettikleri şirketlerin faaliyet alanının belirlenmesi noktasında, TKBB standardının detaylı olarak söz konusu faaliyet alanlarını sınıflandırdığı, AAOIFI standardının ise bu konuda genel bir prensip vermekle yetindiği tespit edilmiştir. Faaliyet alanı açısından uygun olup

faaliyetlerini yürütebilmek için faizli kredi kullanmak ve faizli mevduat bulundurmak zorunda olan şirketlere gösterilen toleransın belirlenmesinde kullanılan oranların hesaplanmasında da farklılık olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu oranlar için kullanılan eşik değerler için ise TKBB standardında %33, AAOIFI standardında ise %30 değerinin kullanıldığı saptanmıştır. Söz konusu eşik değerlerin aşılması durumuyla ilgili olarak da TKBB standardının bir döneme mahsus olmak üzere değerlerin %10 oranında aşılabileceğini belirtirken, AAOIFI standardında bu hususu düzenleyen bir madde olmadığı tespit edilmiştir. Yatırım yapılan hisse senetlerinden hisse senedi başına düşen mahzurlu kazancın arındırılması konusunda, TKBB standardında yalnızca enflasyon oranını aşan kısmın arındırılması gerektiği vurgulanmıştır. AAOIFI standardında bu konuya ilişkin olarak bir enflasyon vurgusuna rastlanmamıştır. Son olarak, arındırılması gereken miktarın nerelere harcanacağı ile ilgili olarak TKBB standardında ayrıntılı bilgi verilirken, AAOIFI tarafında sadece bu kazançtan hiçbir surette yararlanılamayacağı ilkesi zikredilmiştir.

Teverruk hakkındaki standartlarla ilgili bulgular incelendiğinde, TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI'nin en çok ayrıştığı konunun teverruk olduğu saptanmıştır. Her ne kadar genel çerçeveye bakıldığında prensip olarak her iki standardın benzer vurgularda bulunduğu hususlar fazla olsa da TKBB standardının teverruk konusunda daha katı olduğu söylenebilir. TKBB standardında organize teverrukun kesinlikle caiz olmadığı özellikle vurgulanmıştır.

Murabaha ile ilgili standartların ise hemen hemen aynı olduğu, aralarında sadece nüansların olduğu çalışmanın bulgularından anlaşılmaktadır. Hatta standartların metinleri incelendiğinde, bazı standart maddelerinin kelimesi kelimesine aynı olduğu görülmektedir. Muhayyerlik hakkı, ödemenin dövize çevrilmesi, müşteriye ödeme vekaleti verilmesi ile komisyon ve masraflar konu başlıklarında standartlar arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada son olarak incelenen kefalet standartlarında ise TKBB standardının konuyu daha ayrıntılı olarak ele aldığı görülmüştür. Zira TKBB Danışma Kurulu

kefaleti ayrı bir standart olarak incelerken, AAOIFI konuyu Teminatlar Standardı altında ele almıştır. Kefalet ile olarak, borçlunun talebi veya onayı olmadan sözleşmenin kurulması, İslami finans kurumunun kefil olabilmesi, tüzel kişilerin kefil olabilmesi, kefile ek süre verilmesi, borcun muaccel hale gelmesi ve ilave teminat alınması gibi hususlarda standartların farklılaştığı belirlenmiştir.

Çalışmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen 4 standart bağlamında TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI'nin, standartlara konu edilen işlem ve uygulamalar hakkında benzer vurgularda bulunduğu, ancak ayrıntılarda farklı görüş bildirdikleri bazı hususlar olduğu söylenebilir. Bununla birlikte TKBB Danışma Kurulu standartlarının, konuları daha ayrıntılı olarak ele aldığı ve AAOIFI standartlarında değinilmeyen bazı noktalara da açıklık getirdiği ifade edilebilir.

Aldığı kararlar Türkiye'deki İslami finans kurumları için bağlayıcı olan TKBB Danışma Kurulunun yayınladığı ve çalışma kapsamında da incelenen standartlarda yer alan bazı maddelere aykırı faaliyetlerin sektörde sürdürüldüğü bilinmektedir. Örneğin net bir şekilde caiz olmadığı belirtilen ve çok istisnai birkaç durum dışında kesinlikle kullanılmaması gerektiği vurgulanan teverruka dayalı finansman yöntemi, katılım bankaları tarafından çeşitli isimler altında uygulanmaktadır. Murabaha finansmanı ile ilgili olarak standartta, malın bizzat katılım bankası tarafından satın alınması ya da müşteri dışında bir üçüncü kişiye vekalet verilmesi gerektiği, bunların dışında müşteriye malı banka adına satın alması için vekalet verilmesine sadece zorunlu hallerde başvurulması gerektiği belirtilirken, katılım bankalarının bunu mutata bir uygulama haline getirdiği sektörde bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda BDDK ve TKBB'nin, İslami finans kurumlarının Danışma Kurulunun standartlarına tam uyumunu sağlayıcı tedbirleri alması gerekmektedir. Konuyla ilgili uygulanacak yaptırımların ve standartlara aykırı uygulamaların neler olduğunun kamuoyuyla paylaşılması sistemin şeffaflığına katkı sağlayacağı gibi, İslami finans sistemine şüphe ile yaklaşan kesimlerin güveninin kazanılmasına da yardımcı olacaktır.

Gelecek çalışmalarda, TKBB Danışma Kurulunun standartları, başka ülkelerin merkezi danışma kurullarının benzer standartlarıyla karşılaştırılarak çalışmaya uluslararası bir boyut kazandırılabilir. Kurulun gelecekte yayınlayacağı standartlar da böyle bir çalışmaya konu edilerek kapsam genişletilebilir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2015). *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- AAOIFI. (2022). Standards. 1 Şubat 2022 tarihinde <http://aaoifi.com/e-standards/?lang=en> adresinden erişildi.
- Ahmad, E. F., Shihama, M., Mohamad Tarmizi, N. A., Jibril, S. M., Djama, S. I. ve Muneza, A. (2017). Tawarruq as a Product for Financing within the Islamic Banking System: A Case Study of Malaysian Islamic Banking System. *International Journal of Management and Applied Research*, 4(1), 31–43. doi:10.18646/2056.41.17-004
- BDDK. (2019). Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ. Resmi Gazete Sayı: 30888.
- Canbaz, M. F. (2020). İslam İktisadı ve Finansında Temel Sorunlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 244–257. doi:10.33707/akuiibfd.727380
- Çeker, O. (2006). *İslâm Hukukunda Akidler*. İstanbul: A.H.İ. Yayıncılık.
- Çınar, F. (2021). Regulatory landscape and Shariah governance in Turkey. *IFN 2021 Annual Guide*, 144–145.
- Dinç, Y. (2016). Katılım Bankalarının Danışma Kurullarının Kurumsal Yönetim Unsuru Olarak Değerlendirilmesi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 2(2), 83–103.
- El-Halaby, S., Aboul-Dahab, S. ve Bin Qoud, N. (2021). A systematic literature review on AAOIFI standards. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 19(2), 133–183. doi:10.1108/jfra-06-2020-0170
- Esen, A. ve Karabacak, S. (2014). National Shariah Boards: Global Applications and the Case of Turkey. *Afro Eurasian Studies Journal*, 3(2), 5–16.

- Eser, E. (2015). İslam Hukuku Açısından Hilenin Meşruiyeti (İslami Finans Kurumlar Örneği). *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (25), 225–250.
- Grais, W. ve Pellegrini, M. (2006). Corporate Governance in Institutions Offering Islamic Financial Services Issues and Options. *World Bank Policy Research Working Paper 4052*.
- Grassa, R. (2013). Shariah supervisory system in Islamic financial institutions: New issues and challenges: a comparative analysis between Southeast Asia models and GCC models. *Humanomics*, 29(4), 333–348. doi:10.1108/h-01-2013-0001
- Güney, N. (2015). İslami Finansta Şer'i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış. *Türkiye İslam İktisadı Dergisi*, 2(2), 45–69.
- Halitoğlu, İ. (2021). Organize Teverruk Üzerine Bir Analiz ve TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI Standartlarının Mukayesesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 661–695. doi:10.46353/k7auifd.997443
- Kartal, M. T. (2019). Katılım Bankacılığında Danışma Komiteleri: Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ (Tebliğ) Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Bankacılık, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 93–108.
- Muneeza, A. ve Mustapha, Z. (2020). Practical application of Kafalah in Islamic banking in Malaysia. *PSU Research Review*, 4(3), 173–187. doi:10.1108/prr-01-2019-0001
- TKBB. (2020). Standart No:1 - Pay Senedi İhracı ve Alım Satımı. TKBB Danışma Kurulu Katılım Finansı Standartları.
- TKBB. (2021a). Standart No:2 - Teverruk. TKBB Danışma Kurulu Katılım Finansı Standartları.
- TKBB. (2021b). Standart No:3 - Murâbaha. TKBB Danışma Kurulu Katılım Finansı Standartları.

TKBB. (2021c). Standart No:4 - Kefalet. TKBB Danışma Kurulu Katılım Finansı Standartları.

TKBB Danışma Kurulu. (2021). TKBB. 10 Ocak 2022 tarihinde https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/belgeler/TKBB_DANISMA_KURULU_TR_SUNUM.pdf adresinden erişildi.

Yanık, R. ve Erden, B. (2019). Katılım Bankalarının Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Göre Denetimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *International Journal of Academic Value Studies*, 5(1), 186–198.

Yılmaz, H. S. ve Şencal, H. (2022). İslam Politik Ekonomisi Açısından Merkezi Fetva Kurullarının Yapısına Dair Bir Değerlendirme. *Journal of Islamic Economics*, 2(1), 92–105.